

Presa de limbă germană din Banat. 1771-1867

Rezumat

Cuvinte cheie: *presa, de limbă germană, Banat, modernizare, cenzură*

În anul 1716 trupele habsburgice, aflate sub conducerea lui Eugeniu de Savoia, au cucerit Timișoara și până în 1718 Banatul, Oltenia și nordul Serbiei. Această stare de fapt este consacrată prin intermediul păcii de la Passarowitz (21 iulie 1718). La sugestia prințului Eugeniu de Savoia, Banatul a primit statutul de domeniu al Coroanei și al Camerei Imperiale, care urma să fie administrat în mod nemijlocit cu ajutorul administrației provinciale.

În condițiile în care la momentul respectiv populația Banatului era destul de redusă numeric, s-a luat decizia de a se atrage, pe lângă români și sârbi din provinciile învecinate, coloniști din centrul și vestul Europei, îndeosebi din spațiul german. Datorită condițiilor economice dificile, a suprapopulării și a conflictelor militare, îndeosebi în sud-vestul Germaniei, exista o disponibilitate mare de emigrare. În plus, celor care se hotărâu să emigreze în Banat le erau acordate suprafețe de teren fertil, materiale pentru construcția caselor și diverse înlesniri precum scutirea de impozit pe o anumită perioadă de timp. În Banatul de câmpie au fost atrași îndeosebi coloniști catolici cu experiență în domeniul agriculturii din sud-vestul Germaniei dar și din Lorena, Alsacia, Palatinat, Bavaria, Austria, Hessa, Franconia, Silezia, Boemia, Westfalia și Elveția. În Banatul montan au fost așezați îndeosebi muncitori calificați în minerit, metalurgie și silvicultură din Tirol, Stiria, Austria Inferioară și Superioară, Boemia, Moravia sau Slovacia.

În mod convențional în istoriografie au fost totuși stabilite trei etape principale de imigrare a șvabilor bănățeni: a) etapa carolină (1722-1726), b) etapa tereziană (1763-1772) și c) etapa iosefină (1782-1786). Colonizarea din Banat nu a fost lipsită de greutăți dar în pofida acestora și a unei rate ridicate de mortalitate în rândul coloniștilor în primele decenii, ea poate fi caracterizată ca un succes. De altfel, în această perioadă a

Banatului imperial din secolul XVIII. au fost puse bazele dezvoltării moderne ale Banatului fiind realizate mai multe proiecte majore de infrastructură precum realizarea structurii urbane moderne a Timișoarei și construcția cetății Timișoarei; canalizarea Begăi sau desecarea întinselor suprafețe acoperite cu mlaștini și implicit obținerea unor importante suprafețe de teren fertil și odihnit, optim pentru practicarea agriculturii. Colonizarea cu populație cu experiență în domeniul practicării agriculturii și introducerea de măsuri inspirate de ideile mercantiliste și fiziocratice a fost ușurată de inexistența unei pături nobiliare privilegiate și a dus la transformarea provinciei în așa numitul „grâнар al Imperiului”. Odată depășite greutățile inițiale comunitatea germană din Banat s-a organizat în forme specifice din punct de vedere al habitatului, școlar sau bisericesc. Literatura, teatrul, presa, arhitectura, sculptura, pictura sau muzica devin tot atâtea domenii de manifestare a acestei comunității într-un Banat multiethnic și multiconfesional.

Comunitatea de limbă germană era de altfel și publicul țintă al presei de limbă germană din Banat, chiar dacă la sfârșitul secolului XVIII. aceasta se adresa unui public mai restrâns și cu predilecție urban. În acest context am considerat că e potrivit ca primul capitol al acestei lucrări să fie închinat constituirii, dezvoltării și principalelor forme de manifestare culturală a acestei comunități, care prin conviețuirea cu celelalte etnii din Banat a exercitat o influență pozitivă de necontestat asupra acestora și a dezvoltării moderne a provinciei per ansamblu.

Cel de al doilea capitol analizează începuturile tipografiilor și a ziarelor de limbă germană din Banat și evoluția generală a acestora până la instaurarea regimului dualist. Pentru a clarifica cât mai bine contextul în care au apărut aceste publicații, am încercat să ofer o imagine de ansamblu asupra evoluției sistemului de cenzură din perioada analizată.

A treia parte a lucrării este dedicată prezentării pe larg a ziarelor și revistelor, care au apărut în limba germană în perioada analizată și pe care le-am putut identifica. În acest sens am insistat cu precădere asupra informațiilor de interes pentru istoria Banatului.

Primul ziar, apărut în Banat și pe teritoriul actual al României, se numea *Temeswarer Nachrichten*. A apărut începând cu 18 aprilie 1771 la tipografia lui Matthäus Joseph Heimerl din Timișoara, încetându-și apariția după 13 numere. Pe lângă extrasele din ziarele vieneze, ziarul cuprindea știri de importanță locală. Cea mai importantă contribuție a ziarului la cunoașterea istoriei locale o constituie dizertația privitoare la istoria Banatului, de o surprinzătoare acuratețe. Faptul ca la vremea respectivă publicul cititor de ziare din Timișoara era compus dintr-o pătură subțire de funcționari ai administrației provinciale și ofițeri, care oricum aveau acces și la ziarele sosite de la Viena explică apariția scurtă a *Temeswarer Nachrichten* și a celorlalte ziare bănățene din secolul XVIII., care din păcate nu s-au păstrat.

Ziarul *Temeswarer Zeitung*, scos de tipograful vienez Johann Thomas von Trattner, a fost primul și - pentru mult timp – singurul ziar cu conținut politic care a apărut la Timișoara. Acest ziar, al cărui titlu ne este cunoscut doar prin intermediul procesului verbal al Consiliului Municipal din Timișoara, a avut o apariție foarte scurtă.

În prima jumătate a anului 1787, Josef Eisenführer a obținut dreptul de a deschide o tipografie și o librărie și de a publica un săptămânal intitulat *Temeswarer Merkur*. Aceasta a avut însă o soartă similară cu cel publicat de Trattner și cu publicația periodică *Temeswarer Wochenblatt*, editat de Ludwig Jonas în 1805. Șirul acestor publicații, care au avut o apariție extrem de scurtă, a fost continuat de *Tagsbericht* (1809), apărut la tipografia lui Joseph Klapka. Acesta urma însă să aibă un rol important în viața publicistică, culturală și politică locală în perioada anterioară revoluției pașoptiste. La 14 mai 1815 el a deschis prima bibliotecă cu împrumut din Banat.

În 1828 la tipografia sa și-a început apariția *Banater Zeitschrift für Landwirtschaft, Handel, Künste und Gewerbe*, din care au apărut 78 de numere. Ziarul cuprindea cu preponderență articole despre economie și comerț, preluate îndeosebi din publicații din centrul și vestul Europei. Intenția acestui periodic era aceea de a oferi sfaturi utile agricultorilor și întreprinzătorilor din diverse domenii ale economiei pentru a le permite acestora să își eficientizeze munca și să folosească într-un mod cât mai parcimonios resursele de care dispun pentru obținerea unor rezultate optime.

Aproape concomitent apar încă două publicații specializate în domeniul teatrului, respectiv *Notizen* (1828) și *Thalia* (1830-1831), care constituie premiere în peisajul publicistic teatral sud-est european.

Începând cu anul 1831 tipograful Joseph Beichel publică săptămânalul *Temesvarer Wochenblatt*, primul ziar din Banat care a apărut constant o perioadă mai lungă de timp, respectiv până în 1840. Prin conținutul său această publicație periodică marchează un regres din punct de vedere cultural față de ziare precum ar fi *Notizen* sau *Thalia*. Sesizând acest fapt Beichel transformă în 1840, după repetate încercări eșuate datorită refuzului autorităților, acest ziar în unul de o mai mare diversitate și calitate.

Spectrul tematic al noului ziar, care deși purta același titlu nu era considerat urmașul vechiului *Temesvarer Wochenblatt*, era mai larg, cuprinzând nuvele, convorbiri, descrieri, corespondențe, prezentări literare și artistice, știri și cronici. Aceste transformări făceau ca acest periodic să corespundă tuturor cerințelor vremii, neavând concurență la nivel regional. Această publicație oferă imaginea unei societăți aflate într-un proces de modernizare, care este tot mai interesată și avidă de informații din diverse domenii de activitate. În calitate de agent al progresului prezintă și promovează cele mai noi idei și practici din diverse domenii de activitate. Una dintre temele, care ilustrează cel mai bine această idee și care a ocupat spații largi în paginile săptămânalului, mai ales în anii premergători revoluției, era acela al construirii căii ferate spre Szeged, care urma să lege Banatul de centrul și vestul Europei. Amintita cale ferată era văzută ca un element fundamental pentru dezvoltarea economică și pentru modernizarea provinciei. În acest context nu este surprinzător faptul că s-a ajuns la o vie dispută publicistică între Timișoara și Arad, mărturie a unui remarcabil patriotism local, privitoare la întâietate în ceea ce privește construirea căii ferate. Ziarul, care constituie și un bogat izvor de istorie locală, abordează teme diverse din domenii precum economia, infrastructura de transport, aspectele edilitare, viața bisericească, sistemul de învățământ sau fenomenul asociativ.

În 1848 *Temesvarer Wochenblatt* a apărut în paralel cu ziarele *Tagesanzeiger* și *Der Südungar* (apărute până în octombrie 1848), tipărite tot în Timișoara. De altfel, până

în timpul perioadei neoabsolutiste de după revoluția de la 1848-1849 toate ziarele din Banat au apărut în Timișoara și doar în limba germană. *Temesvarer Wochenblatt* a continuat să apară până în iunie 1849, când, în condițiile asedierii Timișoarei de către armata revoluționară maghiară, publicarea acestuia a devenit imposibilă.

După sfârșitul revoluției de la 1848-1849 Timișoara a devenit în timpul regimului neoabsolutist (1849-1860) capitala unei noi țări de coroană. Aceasta purta numele de Voivodina sârbească și Banatul timișan și avea germana ca limbă oficială.

În perioada regimului neoabsolutist și în anii care au precedat instaurării dualismului, presa a cunoscut o dezvoltare fără precedent în această provincie.

Apariția *Landes – Gesetz – und Regierungsblatt für die Serbische Wojewodschaft und das Temescher Banat*, care era publicația guvernului Voivodinei sârbești și a Banatului timișan, în 4 limbi și ediții diferite (germană, română, maghiară și sârbă), în perioada neoabsolutistă a avut un rol important în geneza presei publicate în aceste limbi în Banat.

Încă înainte de apariția publicațiilor menționate mai sus, la scurt timp după încheierea asediului Timișoarei, Joseph Beichel a solicitat și obținut permisiunea de a edita un săptămânal purtând titlul *Temesvarer Anzeiger*, care era un ziar exclusiv de anunțuri, apărut până în martie 1852, fiind distribuit și ca supliment la alte ziare editate de Beichel.

Beichel a avut încă trei tentative de a continua tradiția *Temesvarer Wochenblatt*, respectiv publicația beletristică *Euphrosine*, ziarul *Banater Courier* și *Banater Telegraph*. Toate cele trei publicații au avut o apariție foarte scurtă și din păcate nu am reușit să identific niciuna dintre acestea în timpul cercetărilor mele.

În 1853 la tipografia Hazay din Timișoara au mai fost publicate două ziare cu o perioadă scurtă de apariție, respectiv *Kundschaftsblatt* și *Unterhaltungsblätter*. Aceeași soartă a avut-o și ziarul *Grenzbote*, apărut în anul 1861.

În 1856 fosta tipografie a lui Beichel a fost preluată de tipograful Karl Gustav Förk și Ernst Steger, care au achiziționat în 1866 și fosta tipografie a lui Hazay. Aceștia au publicat între 1862 și 1866 un ziar fără conținut politic, care continua publicația

Temesvarer Wochenblatt, apărută la Timișoara între 1840-1849. Săptămânalul care cuprindea știri și rubrici diverse a promovat la rândul său dezvoltarea economică a provinciei susținând activități precum sericicultura, construirea unei căi ferate spre Fiume pentru desfacerea grânelor bănățene la Marea Adriatică sau fondarea de case de economii în diverse localități din provincia bănățeană. Descrierile etnografice din paginile ziarului erau similare celor din alte publicații, de unde erau de obicei preluate. Cele redată în această lucrare le-am considerat de interes în primul rând datorită faptului că descriau grupuri etnice care locuiau în Banat sau în alte teritorii locuite de români.

Revenind la perioada neoabsolutistă, în timpul acesteia s-a consemnat încă o premieră în peisajul publicistic bănățean, respectiv apariția primelor tipografii în afara Timișoarei. Primul număr al săptămânalului *Gross-Becskereker Wochenblatt* a apărut în data de 4 ianuarie 1851. Prin conținutul său s-a adresat mai ales clasei mijlocii din mediul urban, ceea ce i-a asigurat o longevitate remarcabilă. Situația a fost similară și în cazul celorlalte ziare apărute în provincia bănățeană până la instaurarea regimului dualist, respectiv *Lugoser Anzeiger* (a apărut începând cu 1853 și apoi 1858 la Lugoj) și *Werschetzer Gebirgsbote* (a apărut începând cu 1857 la Vârșeț).

Cotidianul *Temesvarer Zeitung*, cel mai important ziar al Timișoarei timp de aproape un secol, a apărut pentru prima dată în 15 ianuarie 1852 la tipografia de stat cezaro-crăiască din Timișoara. Ziarul a fost organul oficial al administrației din Timișoara până la desființarea țării de coroană Voivodina sârbească și Banatul timișan în 1860. Acesta urma modelul *Wiener Zeitung*, fiind primul care corespundea tuturor cerințelor moderne ale perioadei respective și reușind grație acestor argumente și a tirajului de peste 1.000 de exemplare să devină în scurt timp cel mai popular ziar din Banat. Pe termen scurt apariția sa a avut o influență negativă asupra apariției celorlalte ziare din Banat, ceea ce explică și perioada scurtă de apariție a altor ziare din perioada care a urmat imediat după revoluție, dar pe termen mediu și lung a ridicat standardele de calitate, influențând în mod pozitiv dezvoltarea modernă a presei din Banat.

Continuând eforturile *Temesvarer Wochenblatt* din perioada prepașoptistă a militat pentru încheierea lucrărilor la calea ferată Timișoara-Szeged cu toate mijloacele publicistice, care îi stăteau la îndemână. Acest deziderat urma să fie realizat în 1857, fiind urmat la scurt timp de realizarea liniei ferate Timișoara-Baziaș, care lega capitala Banatului de Dunăre. În sprijinul realizării acestor obiective de infrastructură aducea și expertizele Camerei de Comerț din Timișoara, instituție înființată la scurt timp după revoluție pentru a sprijini și impulsiona dezvoltarea economică a provinciei. De altfel, acțiunilor, inițiativelor și rapoartelor anuale ale acestei instituții benefice pentru dezvoltarea Timișoarei și a întregii țări de coroană precum și a Casei de Economii, cotidianul îi acorda spații largi.

În ceea ce privește principalele probleme/proiecte ale provinciei *Temesvarer Zeitung* s-a erijat de mai multe ori într-o adevărată tribună de dezbateri, publicând în mai multe ocazii drepturi la replică și pozițiile diverselor părți, chiar dacă acestea nu corespundeau întotdeauna poziției redacției *Temesvarer Zeitung*.

În domeniul edilitar jurnaliștii *Temesvarer Zeitung* militau pentru un oraș frumos, curat și modern. Aspectele neconforme cu acest deziderat erau semnalate și erau chiar sugerate soluții pentru remedierea situațiilor descrise.

Prezentarea poziției și a acțiunilor întreprinse de români la congresul național ilir din 1864 de la Karlowitz, care au coincis cu separarea românilor din Banat de biserica ortodoxă sârbă, ocupa un spațiu destul de generos în paginile ziarului.

Situația sistemului de învățământ cu diversele sale aspecte de la problema frecvenței școlare sau a necesității înmulțirii numărului de școli până la situația financiară sau necesitatea asocierii cadrelor didactice din provincie beneficia și ea de atenția cuvenită.

O altă problemă oglindită în paginile ziarului era dezbaterile privitoare la menținerea țării de coroană Voivodina sârbească și Banatul timișan sau încorporarea acesteia la Ungaria. Până la 1860, în calitate de organ oficial al autorităților provinciale neoabsolutiste, cotidianul susținea menținerea acesteia, arătând și avantajele concrete, care decurgeau de pe urma unei asemenea măsuri și combătând argumentele venite în

sens contrar, de ex. din partea *Magyar Hirlap*. După încorporarea acestei țări de coroană la Ungaria în 1860 sârbii au solicitat în cadrul congresului lor înființarea unei Voivodine sârbești pentru sârbii din această parte a Imperiului. Această cerere a sârbilor prilejuiește pe lângă luarea de poziție din partea autorităților comitatului, acțiuni similare din partea românilor și germanilor din Banat.

Temesvarer Zeitung a publicat și o serie de descrieri cu caracter istoric prilejuite de un anumit moment festiv sau inaugurare. Chiar dacă aceste descrieri conțineau și aspecte ideologice, sau în rândurile lor s-au strecurat și erori, am considerat că e importantă redarea lor pentru valoarea de izvor documentar, care reflectă stadiul cunoștințelor de la momentul respectiv, constituind și o sursă bună de istorie locală.

Cotidianul *Temesvarer Zeitung* oferă grație vastității sale material și pentru alte teme de cercetare, în lucrarea de față fiind schițate doar câteva dintre acestea legate îndeosebi de istoria și evoluția Banatului la vremea respectivă. Încă de la apariția sa *Temesvarer Zeitung* a depășit cu mult ziarele apărute până atunci în Banat și a continuat să fie cel mai important ziar al provinciei, până la încetarea apariției sale în 1949. În tot acest timp a servit ca un excelent mijloc de informare pentru cititori, ca o oglindă fidelă a prefacerilor prin care a trecut Banatul în perioada respectivă și în permanență ca un promotor al progresului pentru provincie și pentru naționalitățile care conviețuiau pașnic pe meleagurile bănățene.

În perioada cuprinsă între apariția primului ziar din Banat în anul 1771 și sfârșitul secolului al XIX-lea, doar în Timișoara au apărut un număr de 79 de ziare în limba germană. Numărul tipografiilor din Banat a crescut în același interval până la 51, acestea fiind răspândite în 18 localități. Grație acestei dezvoltări a tipografiei și a presei bănățene, începută odată cu înființarea tipografiei lui Matthäus Josef Heimerl și editării primului ziar, care a primit un impuls esențial în perioada care a urmat revoluției de la 1848, în 1867 existau toate premisele necesare dezvoltării spectaculoase pe care a cunoscut-o presa de limbă germană din Banat în a doua jumătate a secolului XIX. și la începutul secolului XX.

CUPRINS

Argument. Istoriografia presei de limbă germană din Banat	p. 3-7
Capitolul I. Comunitatea germană din Banat până la instaurarea regimului dualist	p. 8-49
1.1. Colonizarea populației germane în Banat	p. 8-23
1.2. Așezările de coloniști germani din Banat	p. 23-27
1.3. Biserica și școala la șvabii bănățeni	p. 27-42
1.3.1. Biserica	p. 27-31
1.3.2. Școala	p. 31-42
1.4. Evoluția culturală	p. 42-49
1.4.1. Presa	p. 42-44
1.4.2. Teatrul	p. 44-45
1.4.3. Literatura	p. 45-46
1.4.4. Arhitectura, sculptura și pictura	p. 46-47
1.4.5. Muzica	p. 48-49
CAPITOLUL II. Premisele, geneza și evoluția presei de limbă germană din Banat între anii 1771-1867.	p. 50-74
2.1 Cenzura în Imperiul Habsburgic și în Banat de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până în anul 1867	p. 50-59
2.2 Începuturile și evoluția tipografiilor și a presei de limbă germană din Banat până în anul 1867	p. 59-74

CAPITOLUL III. Cronica presei de limbă germană din Banat. 1771-1867.

p. 75-264

3.1. Cronica presei de limbă germană din Banat. 1771-1849	p. 76-149
3.1.1. Temeswarer Nachrichten	p. 76-81
3.1.2. Banater Zeitschrift für Landwirtschaft, Handel, Künste und Gewerbe	p. 82-92
3.1.2.1. Remedii în domeniul agriculturii și creșterii animalelor	p. 82-84
3.1.2.2. Practici și inovații în domeniul agriculturii	p. 84-86
3.1.2.3. Meșteșugurile și domeniul industrial	p. 86-88
3.1.2.4. Comerț. Finanțe. Transport	p. 89-91
3.1.2.5. Diverse	p. 91-92
3.1.3. Temesvarer Wochenblatt	p. 93-149
3.1.3.1. Economie. Transport. Aspecte edilitare	p. 94-114
3.1.3.2. Biserică. Învățământ. Asociații	p. 114-131
3.2. Revoluția de la 1848-1849 în oglinda presei de limbă germană din Banat	p. 132-149
3.3. Cronica presei de limbă germană din Banat. 1849-1867	p. 149-264
3.3.1. Temesvarer Wochenblatt	p. 150-160
3.3.1.1. Economie. Transport	p. 150-152
3.3.1.2. Descrieri etnografice	p. 152-160
3.3.2. Temesvarer Zeitung	p. 161-264
3.3.2.1. Economie. Transport	p. 163-205
3.3.2.2. Aspecte edilitare	p. 205-212
3.3.2.3. Biserică. Învățământ	p. 212-218
3.3.2.4. Organizarea țării de coroană Voivodina sârbească și Banatul timișan și disputa privitoare la menținerea acestora	p. 219-228
3.3.2.5. Descrieri istorice și geografice	p. 228-254
3.3.2.6. Proiecte de regularizare a râurilor și de îmbunătățiri funciare în Banat	p. 254-264

Considerații finale	p. 265-275
Zusammenfassung	p. 276-283
Bibliografie	p. 284-286
Ilustrații	p. 287-291